
ЛЕКСИКОГРАФІЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА**Василь Старко, к. ф. н.***Волинський державний університет
імені Лесі Українки (Луцьк)
УДК 161.2.81'374.822:111**ТРАНСКРИПЦІЙНА СИСТЕМА ДЛЯ АНГЛІЙСЬКО-
УКРАЇНСЬКИХ СЛОВНИКІВ**

Вимова – це одна з найважливіших характеристик мовлення і важливий чинник комунікації чужою мовою, а точні транскрипції в словниках – необхідна умова хорошого опанування вимовою. Тому не дивно, що до транскрипцій, зокрема в перекладних словниках з англійської мови, завжди ставилися з особливою увагою. Ця робота має на меті окреслити коло загальних транскрипційних проблем у таких словниках і запропонувати шлях їхнього розв'язання.

Англійську мову називають “найкодифікованішою” мовою у світі, що, однак, не заважає існуванню великої кількості розбіжностей у працях, де її кодифіковано. Зокрема це стосується словників та поданих у них транскрипцій. Яка ж має бути (“в ідеалі”) транскрипційна система англійсько-українського словника? Ми вважаємо, що така система повинна якомога повніше відповідати п'ятьом критеріям:

1. Використовувати фонетичні символи Міжнародного фонетичного алфавіту.
 2. Спиратися на поширені транскрипційні системи англійської мови.
 3. Мати засоби для адекватного представлення британської й американської вимови.
 4. Спиратися на наявну лексикографічну традицію, або, якщо поглянути на це під іншим кутом зору, враховувати, до чого вже звикли користувачі, тобто бути “читабельною”.
 5. Забезпечувати однозначність фонетичних символів і використовувати однакові засоби на позначення тих самих елементів у вимові різних звуків.
- Зупинімося на кожному із цих критеріїв докладніше.

* © В. Старко, 2005

Критерій 1. Міжнародний фонетичний алфавіт (МФА) широко використовують у транскрипційних системах для англійської та інших мов [5, 7] (схему символів МФА можна завантажити із сайту [4]). Виокремлюємо три головні переваги МФА: поширеність, універсальність, уніфікованість. Додатковою перевагою може бути й звичність для певної групи користувачів.

МФА складається з набору символів і рекомендацій щодо їхнього використання, але не нав'язує конкретну систему для транскрибування мови. Транскрипційні системи залежать від цілей транскрибування і потреб користувачів [5], причому якщо йдеться про транскрипції у двомовних словниках, то різні групи нерідних носіїв мови (наприклад, українці й китайці як носії англійської мови) можуть мати різні потреби й вимоги. Фонетичні символи МФА використано в переважній більшості доступних сьогодні в Україні словників (див., наприклад, словник [1]).

Критерій 2. Визнаючи право на академічну свободу в застосуванні транскрипційних систем, фахівці дотримуються переконання, що доцільно використовувати широковживані системи, а якщо й модифікувати їх, то мінімально [5], інакше буде знівельовано уніфікувальну функцію МФА. Що стосується сучасної англійської мови, то взірцями слугують транскрипційні системи, застосовані у двох найавторитетніших словниках вимови: Д. Джоунза [6] і Дж. Велза [10].

Критерій 3. Застосування цього критерію є, по суті, визнанням того факту, що двома “основними” варіантами англійської мови є британський та американський. В усьому світі саме вони слугують моделями в навчанні англійської мови як чужоземної. Незалежна Україна успадкувала від колишнього СРСР орієнтацію на британську модель. Однак в останнє десятиліття минулого століття інформаційно-культурне середовище в Україні кардинально змінилося, й американський варіант англійської мови зайняв велику частину англійськомовного простору країни. Основною характеристикою цієї ситуації є те, що все частіше ми отримуємо зразки живої англійської мови саме в американському варіанті. Освіта ж залишилася зорієнтованою переважно на британський варіант, так само, як і навчальні та довідкові видання, зокрема перекладні словники. Через це гостро постала проблема суміші двох варіантів: черпаючи інформацію з різних джерел, школярі, студенти, ба й вчителі та викладачі змішують у своєму мовленні елементи обох варіантів, результатом чого є свого роду

британсько-американський суржик. На наше глибоке переконання, цю проблему можна розв'язати тільки забезпечивши на певному рівні освіти систематичне вивчення або принаймні докладне ознайомлення із цими варіантами англійської мови з акцентуванням уваги, звичайно ж, на відмінностях між ними. Першим кроком на цьому шляху має стати наявність довідкових і навчальних видань, де було би представлено й чітко розмежовано обидва варіанти. Поставивши таке завдання, слід усвідомити, що найбільше відмінностей між британським та американським варіантом – у вимові, а тому до кожного слова, яке британці й американці вимовляють по-різному, англійсько-українські словники мають подавати дві адекватні транскрипції, для чого повинні мати відповідну транскрипційну систему.

Критерій 4. В американському варіанті є звуки, яких немає в британському варіанті й на позначення яких уживають спеціальні фонетичні символи. Український же користувач звик до транскрипцій в англійсько-українських та англійсько-російських словниках, де представлено тільки британську вимову (див., наприклад, словники [1], [3]). Це підводить нас до висновку, що існує потреба в новій транскрипційній системі, яка б уміщувала символи на позначення американських звуків і водночас не відривалася би драстично від традиції, тобто була легкою для сприйняття, “читабельною”. Нижче буде запропоновано й обґрунтовано таку систему¹.

Критерій 5. Критерій однозначності фонетичних символів є загально визнаним. Слід уточнити, що йдеться про переважно фонематичний принцип транскрибування, за якого один фонетичний символ позначає одну і тільки одну фонему. З практичних міркувань від суто фонематичного принципу в незначній кількості випадків відступають [5], [6], [10]. У нашій системі також використано окремі символи, що позначають англійські звуки, а не фонemi. Однак і в цих випадках критерій однозначності залишається в силі.

Пропонована транскрипційна система використовує фонетичні символи МФА, спирається на системи словників [6] і [10] і водночас є пристосованою до потреб українських користувачів. У ній ми спробували виправити деякі вади, властиві іншим системам, і по-новому

¹ Хочемо висловити вдячність нашому колезі Д.Пуффалту за допомогу у створенні цієї транскрипційної системи. Його цінні спостереження й зауваги сприяли випрацюванню її кінцевої версії.

розв'язати низку транскрипційних питань. Цю систему застосовано в словнику [2], де представлено британський (єдиний у цьому словнику) варіант вимови. Її ж використано для відбиття британської й американської вимови в словнику О. Кочерги і Є. Мейнаровича “Англійсько-українсько-англійський словник наукової мови. Фізика і споріднені науки” (назва робоча), що має вийти друком 2005 р. В кінці статті вміщено таблицю фонетичних символів нашої системи, а зараз перейдемо до її загальної характеристики та розгляду окремих транскрипційних символів, орієнтуючись на останній словник.

Варіанти вимови представлені у транскрипціях. Багато англійських слів можуть мати більше, ніж одну правильну вимову. У словнику ж затранскрибовано найпоширеніші варіанти вимови, рекомендовані для нерідних носіїв англійської мови. В деяких випадках нарівні з поданою вимовою можуть існувати й інші варіанти – однаково правильні й прийнятні, хоча й менш поширені.

Приголосні. Найусталенішими в англійських транскрипціях є фонетичні символи на позначення приголосних, що мають однаково британську та американську вимову, крім двох винятків, розглянутих нижче. Символи [p, b, t, d, k, g, f, v, s, z, h, m, n, l, r, w] позначають вимову таких самих літер в англійських словах. Інші символи найчастіше відповідають таким літерам і комбінаціям літер (їх підкреслено): [œ] – change, [ɪ] – judge, [θ] – thank, [ð] – that, [ʒ] – bring, [ɪŋk] – yes, [johurt] – shock, [ɪ] – decision, [x] – loch. Тільки в американському варіанті є звуки [T] – later, better і [ˌr] – rather.

Символ [T]. В американському варіанті в деяких позиціях відбувається одзвінчення [t] (англійські назви: t-voicing, t-flapping). Під час вимови цього звуку язик легко торкається ряду альвеол. Цей звук подібний до швидко вимовленого англійського [d], наприклад, *shutter* [%!6T.r] – *shudder* [%!6d.r], *latter* [%!0T.r] – *ladder* [%!0d.r]. Для багатьох американців слова в таких парах слів звучать однаково. Аби представити цей звук, було використано символ [T], графічно подібний до звичного [t], але з діакритичним знаком. Завдяки цьому користувачеві легко і впізнати цей символ, і відрізнити його від [t]. Так дотримано критерій звичності, впізнаваності символів та критерій їхньої однозначності. Такий самий символ використано в згаданих словниках Д. Джоунза [6] та Дж. Велза [10]. Символ [T] є нефонематичним: він позначає звук, а не фонему.

Символ [·r]. В американському варіанті є складотвірний приголосний [r], наприклад, у слові *major* [%meI.r]. Інколи на його позначення використовують спеціальний символ [ə̣] (англійська назва: right-hook schwa). Так зроблено, наприклад, у словнику Д. Джоунза [6]. Перевагою цього символу є його однозначність, проте він незвичний для українського користувача. У словнику Дж. Велза [10] застосовано інше позначення – диграф [·r], де [·] позначає факультативний голосний перед [r] (тобто американці найчастіше кажуть [%meI.r], а не [%meI#r]).

Враховуючи вимогу впізнаваності символів (це пов'язано з опертям на традицію, див. критерій 4 вище), ми позначили складотвірне [r] одним двоелементним символом [·r]. Перший елемент – [·] – стоїть у верхньому індексі, що вказує на його несамостійність (а не на факультативність, як у словнику Дж. Велза). У нашій системі символ [·r] не є комбінацією двох символів, бо [·] не має осібногo вжитку.

Голосні. У системі англійських голосних (проти системи приголосних) британсько-американських відмінностей більше, а послідовності в транскрипційному представленні – значно менше. Існує три основні підходи до транскрибування англійських голосних: 1) кількісний; 2) якісний; 3) кількісно-якісний [5]. У перших 12 виданнях словника Д. Джоунза було застосовано кількісний підхід: відмінність між фонетичними символами для подібних звуків полягала виключно в позначенні кількості звуку. Наприклад, [i:] – *seen* та [i] – *bit*, [ə:] – *norm* та [ə] – *lot*. Інші відмінності у вимові цих звуків не було показано експліцитно, що багато фонетистів потрактували як ваду підходу й закликали до його реформування. На рецидиви кількісного підходу можна натрапити і в деяких сучасних перекладних словниках з англійської мови. Відповіддю на кількісний підхід став підхід якісний, згідно з яким основний акцент у відбитті вимови подібних звуків було зроблено на показі їхньої якісної відмінності шляхом відмови від значків довготи звука [:] і застосування відмінних графічних символів: [i] – *seen* та [1] – *bit*, [ə] – *norm* та [3] – *lot*. Ці підходи конкурували між собою, аж поки А. Джимсон не запропонував компромісний кількісно-якісний підхід, що увібрав переваги двох попередніх, а саме експліцитне графічне представлення як кількісних, так і якісних відмінностей між звуками: [i:] – *seen* та [1] – *bit*, [ə:] – *norm* та [3] – *lot*. Цей підхід став de facto стандартом у транскрибуванні британської вимови [5]. Його втілено в низці тлумачних словників англійської мови,

а також у словниках вимови [6] і [10]. Цей підхід ліг в основу й нашої транскрипційної системи з одним лише винятком – символом [e].

Символи [e] – [+]. Символ [e] використовують на позначення передньоязикового нелабіалізованого голосного середнього підйому високого різновиду (close mid front unrounded vowel), наприклад у дифтонгу [eɪ], а також у франц. *répéter* [ʁepete] (див. про це [7: 45]). У словниках французької мови [e] використовують саме на позначення цього голосного. Так рекомендовано вживати цей символ у МФА.

Проте транскрибуючи англійські слова, символ [e] дуже часто використовують у підручниках і словниках на позначення іншого голосного, як, наприклад, в слові *let*. Хоча таке вживання відповідає панівному кількісно-якісному підходу, його не можна визнати вдалим, бо голосний у слові *let* якісно відмінний: він має нижчий підйом, ніж перший елемент дифтонга [eɪ]. У французьких словниках цей голосний позначають символом [+] (грецька літера епсилон), наприклад, *reste* [r+st]. Таке саме позначення має цей звук у транскрипціях до німецьких слів: *sechs* [zɛks] на відміну від, наприклад, *zehn* [tse:n]. Автори покажчика фонетичних символів [7] підтверджують, що [+] однозначно використовують у МФА та в американській традиції транскрибування на позначення передньоязикового нелабіалізованого голосного середнього підйому.

Однак навіть словники Д. Джоунза [6] та Дж. Велза [10] надають у цьому питанні перевагу іншій традиції, використовуючи тільки [e]. Наприклад, у словнику Дж. Велза до запозичення з французької *crème de la crème* подано дві транскрипції: англійську [ˌkrem də lɑ: 'krem] і французьку [kʁɛm də la kʁɛm], а проте голосний у слові *crème* фактично однаковий в обох мовах. Подібний приклад із того самого джерела: запозичення з німецької *Gesellschaft* має такі транскрипції, як англ. [gə'zɛlʃɑ:ft] та нім. [gə'zɛlʃaft], тоді як вимова голосного в *-sell-* якщо й відрізняється, то мінімально.

Обговорюючи питання вибору між [e] та [+], Дж. Велз визнає, що англійський голосний у слові *let* “ближчий” до [+], ніж до [e]. Головним аргументом Дж. Велза на користь [e] є те, що носіям мов, де немає розрізнення [e] і [+], нема потреби розрізняти ці два звуки в англійській мові, а тому за принципом МФА слід обрати простіший, легший для сприйняття символ [e] [5].

Логіку цієї аргументації легко спростувати, якщо взяти до уваги, що

нерідко іноземці вивчають разом з англійською й іншу чужу мову. В Україні це найчастіше німецька або французька мова. У такому разі вживання [e] замість [ɛ] і спричинена цим непослідовність у передаванні фактичного того самого звука не можуть не викликати труднощів у тих, хто вивчає ці мови. У пропонуваній транскрипційній системі цю непослідовність усунуто й використано такі символи: [ɛ] – *let* [lɛt], [ɛ#] – *pair* [pɛ#pɛr], [eɪ] – *make* [meɪk]. Отже, символ [e] використовуємо лише на позначення першого елемента (ядра) дифтонга [eɪ], що справді найближчий до франц. [e].

Символи [ə:] – [ɜ:] – [ɔ:]. У принципах Міжнародної фонетичної асоціації визнано, що ці три символи позначають відмінні голосні [7: 7, 9, 143], проте на практиці цього не завжди дотримуються. Питання вибору з-поміж цих символів постає, коли йдеться про транскрибування такого голосного, як у слові *thought*. Його стандартну британську вимову послідовно позначають символом [ə:]. Розбіжності виникають з переданням американської вимови. Словник Д. Джоунза [6] подає два варіанти для слів, що містять цей звук: перший з [ɔ:], а другий – з [ə:]. Словник Дж. Велза (2-ге видання) [10], навпаки, першим подає варіант вимови з [ə:], а другим – з [ɔ:]. Деякі носії американської англійської мови справді вимовляють тут [ɔ:] (тобто вони не розрізняють між *not* і *ought*), проте вони в меншості. Більшість же американців вимовляє звук, середній між [ə:] та [ɔ:], тому жоден із цих двох символів не можна визнати повністю адекватним засобом передавання американської вимови.

У першому виданні словника Дж. Велза було знайдено вдалий розв'язок: символ [ə:] для британської, а символ [ɜ:] – для американської вимови розглядуваного голосного. Перевага цього підходу в тому, що графічна форма [ɜ:] свідчить про його якісну подібність до [ɜ] (як у брит. *lot*, *not*, *rock*), [ɜ:] позначає відмінну від [ɜ] довготу, а сам символ [ɜ:] чітко вказує на властиву більшості американців вимову цього звуку, що відрізняється від британської. Як бачимо, у такий спосіб повністю дотримано принцип кількісно-якісного транскрибування. Цей підхід зреалізовано й у нашій транскрипційній системі.

Символ [ɹ:]. Щоб відбити британську вимову такого голосного, як у слові *turn*, досить послідовно використовують символ [ɹ:]. Певні труднощі виникають з його американським відповідником, що відрізняється наявністю призвука [ɾ] (ротацізмом). Словник Дж. Велза

[10] використовує спеціальний символ [ɜ:], де діакритичний значок, доданий до [4:], позначає ротацізм. Словник Д. Джоунза [6] послуговується диграфом [4:r]. Ці підходи відбивають непослідовність у рекомендаціях Міжнародної фонетичної асоціації: спочатку було рекомендовано символ [ɜ:], проте згодом рекомендацію переглянуто на користь [4:r].

Символ [ɜ:] має ту ваду, що він незвичний для українського користувача й дещо незручний типографічно. Натомість диграф [4:r] легко розпізнати, однак він хибує тим, що не задовольняє вимоги однозначності, адже на позначення одного голосного монофтонга використано два самостійні символи. У нашій транскрипційній системі досягнуто компромісу завдяки введеному символу [4:/]. Значок [/] у ньому вказує на ротацізм і є несамостійним елементом (пор. [.] у символі [r], де верхній індекс також свідчить про несамостійність елемента). Елемент [4:] є спільним для амер. [4:/] та брит. [4:], завдяки чому адекватно передано реальну подібність у вимові. Символ [4:/] відповідає критеріям впізнаваності та однозначності (один складний символ позначає одну голосну), а також кількісно-якісному принципу транскрибування.

Символи [1] – [i] – [i:]. Ці символи мають своє місце у фонетичній системі англійської мови, проте далеко не завжди це місце належним чином визнано в різних транскрипційних системах. Найпоширенішою неточністю слід вважати використання [i] замість [1], як от для голосного в слові *it*. Таке вживання є наслідком застосування кількісного підходу. Розмежування символів [1] – [i] – [i:] чітко проведено в словниках Дж. Велза [10] та Д. Джоунза [6] згідно з кількісно-якісним підходом А. Джимсона. У нашій транскрипційній системі ми також дотримуємося цього вживання.

Символ [i] є нефонематичним. Він позначає звук, що за якістю найчастіше збігається з [i:], а за довготою – з [1]. Він завжди ненаголошений і виступає в таких позиціях:

- у кінці слова, частини складного слова чи основи, наприклад, *factory* [%fOktri], *accessories* [#k%S+s#riz]
- у ненаголошеному складі перед наступним голосним, наприклад, *radiation* [&re1di%e1!n], *fiord* [fi%@:d{fi%@:rd].

Особливо відчутна акустична відмінність між [i] та [1] у словах на [i1\$], наприклад, *varying* [%v+#ri1\${%v+ri1\$].

Зауважмо, що в дифтонгах [a1], [@1], [e1], [1#] ми використовуємо, як це прийнято в словниках Дж. Велза, Д. Джоунза та багатьох інших, символ [1], хоча нерідко дуже важко встановити, до якого звука подібніший другий елемент у цих дифтонгах – до [1] чи до [i].

Символи [#9] – [o9]. Символ [#9] позначає британський дифтонг, як-от у слові *no*, а символ [o9] – американський відповідник цього дифтонга. Інші символи, що їх подекуди використовують на позначення цих дифтонгів, є неточними.

Символи [9] – [u:]. Ще одним наслідком застосування кількісного підходу в транскрибуванні слід, очевидно, вважати хибне вживання символу [u] замість [9]: пару [9] – [u:] представляють як [u] – [u:], а дифтонги [#9], [o9] та [a9] – як [#u], [ou] та [au]. У такому підході ігноровано той факт, що в англійській мові це дві фонемі – [9] та [u:], які відрізняються не лише кількісно, а й якісно (пор., наприклад, *pull* [pʊl] і *pool* [pu:l]). Тому згідно з кількісно-якісним підходом графічні форми відповідних символів (не враховуючи знака довготи) не можуть бути ідентичними.

Факультативні звуки. Щоб уникнути зайвого ускладнення транскрипцій, у переважній більшості випадків ми не представляли факультативні звуки, тобто звуки, що їх носії мови частіше опускають, ніж вимовляють. Ті ж звуки, що носії мови їх частіше вимовляють, аніж опускають, подано як звичайні, обов'язкові в складі того чи іншого слова. Наприклад, слово *fence* деякі носії мови вимовляють як [f+nts]. Проте більшість каже [f+ns] – і саме так ми транскрибуємо це слово. Інший приклад – складотвірне [n] у слові *ordinary*: інколи [%@:d#n#ri{%@:rd#n+ri}], хоча переважно [%@:dn#ri{%@:rdn+ri}] (таку транскрипцію й подаємо).

Нефонематичні символи. Подані згідно з нашою системою транскрипції є загалом фонематичними, тобто символи позначають англійські фонемі, а не звуки. Ці символи відповідають вимові найсильнішого (основного) прояву фонемі – “найчистішого” звука, що представляє її в мовленні. Фонетична ж транскрипція мала би враховувати численні модифікації фонем в різних позиціях.

Однак з практичних міркувань допущено кілька винятків. Ми використали такі нефонематичні символи: [T] – на позначення одзвінченого [t] в американському варіанті, [i] та [u] – на позначення звуків у позиціях, де відбувається нейтралізація протиставлення фонем /i:/ – /ɪ/ та /u:/ – /ʊ/. Вагомими прецедентами для такого підходу є

словники Д. Джоунза [6] та Дж. Велза [10].

З огляду на те, що транскрипції в словнику переважно фонематичні, можна було би ставити навколо них похилі риски /, а не квадратні дужки []. Це стандартна нотація для фонематичних транскрипцій, прийнята в лінгвістиці. Однак у цьому випадку ми врахували критерій “звичність для користувача” (критерій 4) й використали квадратні дужки [].

Складоподіл та складотвірні приголосні. Щоб не ускладнювати транскрипції (знову ж таки, на дотримання критерію 4), ми не показуємо поділ на склади і не виокремлюємо графічними засобами складотвірних приголосних. Виняток – спеціальний символ [.r] на позначення складотвірного [r] в американській вимові, як от у слові *other* [%67.r]. Крім [.r], складотвірними можуть також бути приголосні [l] та [n], наприклад, у словах *table* [%te1bl] та брит. *pattern* [%p0tn]. Зауважмо, що замість складотвірного приголосного можна вимовити (хоча це й менш поширена вимова) [#] плюс відповідний нескладотвірний приголосний. Ми розраховуємо на те, що маючи навіть елементарні знання фонетики англійської мови, користувач зможе правильно вимовити ці складотвірні приголосні.

Наголоси. Відповідно до рекомендацій МФА головний наголос позначаємо символом [%], розташовуючи його перед наголошеним складом, наприклад, *balloon* [b#%lu:n]. У транскрипціях ми дотримувалися, зокрема, одного простого правила англійської мови: у слові може бути тільки один головний наголос, наприклад, *nineteen* [%na1n%ti:n] (а не [%na1n%ti:n]). Другорядний наголос позначувано символом [&].

У пропонованій транскрипційній системі визнано ці два рівні наголосу: головний та другорядний. Третинні наголоси не позначено, щоб не обтяжувати транскрипції. Наприклад, у транскрипції до слова *bioelectricity* [&ba1#911+k%tr1s#ti{-o911+k%tr1s#Ti] не позначено третинний наголос на складі -lec-. Із цим наголосом транскрипція набрала би форми [&ba1#91o1+k%tr1s#ti{-o91o1+k%tr1s#Ti].

Зауважмо, що в низці випадків межа між другорядним і третинним наголосом стає зниклою: дуже важко, а то й неможливо з певністю зарахувати наголос до того чи того рівня. У словах з двома й більше другорядними наголосами є коливання в силі наголошення цих наголосів, проте для зручності користувача ми позначаємо їх однаково. Наприклад, у слові *rhombobipyramidal*

[&r3mb#9&balp1%r0m1dl&r2:mbo9&-] склад *-bi-* наголошено слабше, ніж *rhom-*.

У багатьох словах типу *bilayer*, *bilevel*, *cofactor*, *codivisor* тощо структура наголошування може змінюватися таким чином, що головний наголос стає другорядним, а другорядний – головним. Це залежить від низки чинників, зокрема від контексту, від усталеності і звичності терміна для конкретного мовця, бажання виокремити той чи той елемент складного слова. Можливе й вільне варіювання. У таких випадках ми подавали найпоширенішу модель наголошування.

Зсув наголосу та наголоси в складних словах. У складних словах нерідко важко однозначно вказати, на який склад падає головний, а на який – другорядний наголос. Річ у тім, що в контексті, перед сильніше наголошеним словом відбувається зсув наголосу. Наприклад, у словнику термін *three-leafed* має транскрипцію [ɹi:li:ft]. Так це слово слід вимовляти осібно та в постпозиції, наприклад, у реченні *This figure is three-leafed*. Однак якщо *figure* поставити відразу після *three-leafed*, то наголоси буде розставлено так: *&three-leafed %figure*.

Користувачеві варто взяти до уваги це фонетичне явище й відповідно модифікувати розставлення наголосів залежно від контексту. Щоб допомогти йому в цьому, ми свідомо відійшли від поширеного підходу до транскрибування складних слів. Суть його полягає в тому, що наголоси для словникових гасел подають щоразу так, як їх слід розставляти, вимовляючи слово осібно або в постпозиції. Так це зроблено в словниках Дж. Велза [10] та Д. Джоунза [6], щоправда там спеціальною позначкою вказано на те, що в контексті слово підпадає під дію правила зсуву наголосу. Це теоретично цілком правильний розв'язок, але на практиці він подекуди неефективний. Причина в тому, що далеко не всі слова можна вжити осібно чи в постпозиції. Наприклад, багато складних прикметників найчастіше стоять в препозиції (тобто перед іменником, до якого вони відносяться). Наприклад, у словнику Дж. Велза [10] гасло *three-way* подано з транскрипцією [ɹi:weɪ]. У живому мовленні це слово ніколи (або майже ніколи) так не вимовляють.

До таких слів ми намагалися подати моделі наголошування, ближчі до контекстного вживання: *three-way* [ɹi:weɪ] (пор. *&three-way %cock* – триходовий кран). Такі транскрипції є інтуїтивно точнішими й ураховують ту особливість, що наголошення останнього елемента

сполуки послаблює наголос першого елемента. Наприклад, %*precious* та %*metal* разом дають &*precious %metal*.

Єдиний виняток з обраного підходу до транскрибування складних слів – це слова на *-free* (*error-free*, *lead-free*, *oxygen-free* тощо). Всі ці слова подано з головним наголосом на *-free*, незалежно від наголосу в контексті.

Транскрипції американської вимови. У цих транскрипціях подано лише частини, відмінні від вимови того самого слова в британському варіанті: починаючи від першої відмінності і по останню. Замість спільних частин від початку і/або з кінця використано риску “-”, що найчастіше замінює три або більше фонетичні символи.

Щоб користувачеві легше було зорієнтуватися, яка частина є відмінною в американській вимові, нерідко до неї ми додавали ще ліве і/або праве оточення. Нерідко свого роду “точкою орієнтації” ми обирали значок наголосу. Відмінні наголоси представлено завжди, а однакові – лише за потребою. Наприклад, *nonconflicting* [nɒnˌkɒnˈflɪkɪŋ] – тут відмінною частиною є голосна в *non-*; *superconducting* [ˌsuːpərˈkɒndʌkɪŋ] – різна вимова *-er-*; *flavorless* [ˈfleɪvəlɪs] – відмінність у прочитанні *-or-*.

Наприкінці кілька слів про апробацію пропонованої транскрипційної системи. З її допомогою ми подали транскрипції до понад 12 тисяч англійських слів у словнику [2] і майже 35 тисячі термінів у згаданому вище “Англійсько-українському словнику наукової мови. Фізика і споріднені науки”. Відзначимо, що за нашими даними згадані словники є першими в Україні лексикографічними працями такого масштабу, в яких повноцінно представлено американський варіант англійської мови. В останньому словнику більше половини англійських слів мають британсько-американські відмінності у вимові. Наприклад, серед 2585 англійських заголовних слів на літеру С їхня частка складає 70%. Крім того, у цьому словнику було затранскрибовано вимову майже 2 тисяч власних імен, серед яких більше половини також дістали по дві транскрипції. Ми переконалися, що система цілком відповідає своєму призначенню та п’ятьом висунутим до неї критеріям.

У роботі над транскрипціями ми спиралися, крім словників [6] та [10], на авторитетні лексикографічні джерела [8], [9], у яких використано транскрипційні системи, суттєво відмінні від нашої. Ми переконалися, що конвертація із цих систем не складає жодних труднощів і не призводить до втрати точності транскрипцій.

Отже, запропонована транскрипційна система є цілісним і науково обґрунтованим способом представлення англійської вимови в британському й американському варіантах. Ефективність системи було підтверджено результатами її апробації. Маємо надію, що ця транскрипційна система знайде дальше застосування в англійсько-українських словниках, де буде представлено як британський, так і американський варіанти англійської мови.

Література

1. Англо-український словник: У 2 т. / Склад М. Балла. – К.: Освіта, 1996. – Т. 1. – 752 с.; Т. 2.
2. Кратко М., Мейнарович Є. Англійсько-український словник з математики та інформатики. – Ірпінь–Київ: Перун. (у друці).
3. Новый большой англо-русский словарь. В 3т. / Под. общ. рук. Ю. Апресяна, Э. Медниковой. – 4-е изд., стер. – М.: Рус. яз., 1999. – Т. 1. – Т. 2.; – Т. 3.
4. <http://www.arts.gla.ac.uk/IPA/fullchart.html>, 05.02.2005.
5. <http://www.phon.ucl.ac.uk/home/wells/ipa-english-uni.htm>, 05.02.2005.
6. Jones D. English Pronouncing Dictionary. Ed. by Peter Roach and James Harman. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
7. Pullum K., Ladusaw A. Phonetic Symbol Guide. 2nd ed. – Chicago, London: The University of Chicago Press, 1996.
8. Random House Webster's Unabridged Electronic Dictionary. Version 2.0. – Random House, Inc., 1996.
9. Webster's Third New International Dictionary of the English Language. – Cologne: Könnemann Verlagsgesellschaft MBH, 1993.
10. Wells J.C. Longman Pronunciation Dictionary. 2nd ed. – Harlow: Pearson Education Limited, 2000.